

LITERATÚRA PRE DETI A MLÁDEŽ (LDM) AKO KOMUNIKÁCIA V SYSTÉME¹

Andrea Mikulášová

Univerzita Komenského v Bratislave

Abstract: Literary communication as a term of literary studies originated in the reception of systems theory by Niklas Luhmann. The systematic-theoretical study of literature was established. These literary studies developed several terms and models of literary research. The system theory and Luhmann's communication model also offer tools for the research into children's and youth literature, notably to mark the paradigmatic shift. We try to grasp children's and youth literature in grand, superordinate contexts. This intention is conceptualized by the research into symbol and behaviour systems. The interconnection of these two poles is a challenge for literary studies that is explained by systems theory. The aim of the paper is to introduce the conceptualization of communication processes in the field of children's and youth literature, as suggested by Hans Heino Ewers in the context of literary communication research in Germany.

Key words: children's and youth literature, literary communication, communication processes in the field of children's and youth literature

Abstrakt: Literárna komunikácia (LK) ako pojem literárnej vedy vznikla v Nemecku v rámci teórie systémov Niklasa Luhmanna. Etablovala sa systémovo-teoretická literárna veda, ktorá priniesla niekoľko pojmov a modelov skúmania literatúry. Teória systémov a v nej pertraktovaný Luhmannov model komunikácie ponúka aj na výskum literatúry pre deti a mládež (LDM) nástroje, ktoré sľubujú zmenu aj vo výskume LDM. LDM sa v zmysle tohto modelu pokúšame uchopiť v širších súvislostiach a tento úmysel konceptualizujeme prostredníctvom výskumu systému symbolov a systému konania. Prepojenie týchto dvoch pólov je dodnes výzvou pre literárnu vedu. Cieľom štúdie je predstaviť konceptualizácie komunikačných procesov v oblasti LDM, ako ju navrhol Hans Heino Ewers na pozadí výskumov LK v Nemecku.

Kľúčové slová: literatúra pre deti a mládež, literárna komunikácia, komunikačné procesy v systéme literatúry pre deti a mládež

V popredí mnohých systémovo-teoretických prístupov k literatúre stojí otázka primárneho kódovania literárneho systému. V prípade literatúry sa na

---

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA 2/0020/13 „Hyperlexicon of Concepts and Categories in Literary Studies“.

rozdiel od iných sociálnych systémov táto otázka nedá jednoznačne zodpovedať. Na tento fakt upozorňuje N. Luhmann v práci s názvom *Literatúra ako komunikácia* (2008), ktorá začína príznačným vyjadrením:

To, že sa literatúra dá chápať aj ako komunikácia, asi nikoho neprekvapí. Pretože čo iné je písanie a čítanie ako účasť na komunikácii? Problémy sa objavia až vzhľadom na pozíciu pozorovateľa druhého rádu, to znamená vzhľadom na otázku, čo kto myslí alebo nemyslí, keď sa konštatuje, že literatúra je komunikácia. (Luhmann, 2008, s. 172)²

Teória systémov upriamuje pozornosť na fakt, že literatúra nie je súbor jednotlivých diel, ale predstavuje prepojenia komunikačných aktov realizovaných prostredníctvom literárnych textov.

LK predstavuje komplex procesov, ktoré prebiehajú medzi komunikačnými aktérmi v systéme literatúry, teda hlavne medzi autorom a čitateľom, podstatnú rolu v tomto komplexe však ďalej zohrávajú vydavatelia, školy, médiá atď. Pri výskume LK sa zohľadňujú aspekty sociálnych dejín, literárnej produkcie (autorstva), ďalej úlohy sprostredkovateľov, médií, inštitúcií, ale takisto aj predpoklady a formy literárnej recepcie a aspekty estetického pôsobenia literárnych textov.

Ďalej sa treba pozrieť na teóriu komunikácie Niklasa Luhmanna, ktorá je ťažisková v diskurze literárnej komunikácie v nemeckom prostredí. Diskusie o pojme a dosahu LK zďaleka nie sú uzavreté, sú naďalej predmetom intenzívnych vedeckých dišpút³. Často sa stretávame s veľmi diverzifikovaným používaním tohto pojmu, LK sa často spája s textami, pojem analýza LK často nahrádza pojem textovej analýzy alebo hermeneutiky textu, kde sa vysvetľuje, akým spôsobom sa literarizuje sociálne poznanie, teda poznanie sociálnych systémov, nevysvetľuje sa však, akým spôsobom sa konštruuje literárne poznanie v systéme literatúry. Tu vidíme, že systém literatúry sa zvykne často sto-tožňovať so systémom symbolov literatúry, teda so systémom textov. Procesy emergencie literárneho systému ako sociálneho systému vo funkčnej interakcii s inými systémami sú nielen súčasťou systému symbolov, ale aj systému konania v danom systéme.

---

² „Daß Literatur als Kommunikation verstanden werden kann, wird niemanden sonderlich überraschen. Was sind Schreiben und Lesen anderes als Teilnahme an Kommunikation? Probleme ergeben sich erst in der Einstellung des Beobachters zweiter Ordnung, das heißt mit der Frage, was gemeint und was nicht gemeint ist, wenn jemand behauptet, Literatur sei Kommunikation.“ (Luhmann, 2008, s. 172, preklad A. M.)

³ Ku konceptualizáciám literárnej komunikácie v Nemecku a na Slovensku porovnaj Mikuláš, 2012.

Väčšinu seriózných prác týkajúcich sa problematiky LK⁴ sprevádza ambícia vymedziť kritériá, ktoré spôsobujú zmeny v dynamike produkcie a recepcie, sprostredkovaní a spracovaní literárno-estetických odkazov. Ak z nášho zorného poľa tieto kritériá eliminujeme ako niečo, čo preniká za hranicu literatúry (a teda aj literárno-vedného výskumu), potom je, samozrejme, potrebné ukotviť význam a takisto literárnosť v literárnych textoch, teda v systéme symbolov, a tento systém ako taký prezentovať ako agensa produkcie zmyslu. V tomto prípade systémovo-teoretická literárna veda nie je ničím iným ako hermeneutikou textu a stráca opodstatnenie, pretože to, čo sumarizujúco nazývame literatúrou, sa prejavuje najmenej v troch podobách, a to:

- ako inštitúcia,
- ako konanie a napokon
- ako istá množina diel, obsahov, umeleckých prostriedkov atď., inými slovami, ako materiál.

Opis literatúry ako inštitúcie sa zameriava na celé spektrum podmienok a vzťahov, v ktorých sa v konkrétnych historických a spoločenských situáciách produkujú, sprostredkujú a recipujú literárne diela. K týmto faktorom počítame:

- inštitúcie produkcie a distribúcie a v rámci nich konajúcich aktantov, ktorými sú spisovatelia, vydavatelia, tlačiar; ďalej knižný trh, komerčné knižnice, kníhkupectvá atď.;
- inštitúcie sprostredkovania literatúry, ktoré sprostredkujú literárne diela, nie knihy – ide o literárnu kritiku, literárnu vedu, literárne vzdelávanie;
- divadlo, rozhlas, televíziu, film, tlač, knižnice; spoločenské nástroje riadenia literatúry, t. j. kultúrnu správu, spisovateľské spolky, združenia vydavateľov, nadácie, literárne ceny, cenzúru atď. a napokon
- literárnu ideológiu ako zovšeobecnenie predstáv o umení v jeho sociálnej podmienenosti.

Na inej, nie inštitucionálnej úrovni, sa dá literatúra opísať ako istá forma diskurzívnej praxe. Literatúra ako konanie predstavuje špecifickú formu komunikatívneho konania, ktoré je zamerané na produkciu obsahov a ich porozumenia. Rôznorodosť a premenlivosť literárnych foriem, ako aj konania v systéme literatúry sú závislé od komunikačných podmienok, ktoré nadobudli inštitucionalizovaný charakter, pričom tento nie je výsledkom individuálnych komunikačných aktov a konania sociálnych skupín (nejakých ad hoc dohôd), ale vyplýva z aktuálne platného diskurzívneho podhubia LK.

Na tomto pozadí môžeme vychádzať z modelu LK, v ktorom proces lite-

---

⁴ Porovnaj Bogdal, 1995; Klausnitzer, 2004 *a i.*

rárnej produkcie a recepcie možno zhrnúť do nasledujúcej schémy: kto, kedy a kde, prečo, o čom, s kým a s akým efektom hovorí a čo tým dosiahol. K týmto činiteľom môžeme postupne priradiť činitele, ako sú autor, situácia, predmet, adresát a aktuálne pôsobenie výpovede. V literárnovedných prácach, ktoré sa venujú problematike LK, nejde o opis jednotlivých činiteľov LK, skôr o opis vzťahov a prepojení medzi nimi. S. J. Schmidt ich nazval „komplexná interakčná štruktúra“ (Schmidt, 1991, s. 88)⁵.

Modely LK znázorňujú literárny diskurz ako proces, v ktorom sa stretáva životná prax autora so životnou praxou recipienta. Oba faktory sú procesne prepojené tak, že: čitateľ prejavuje záujem o predmety a problémy stvárnene v texte; autor má záujem o sprostredkovanie výsekov svojho skúsenostného sveta; sprostredkovateľ má záujem produkt autora uviesť na trh, realizuje výmennú hodnotu tohto produktu.

Pojem sprostredkovateľ zahŕňa väčšinou tri skupiny faktorov, ktoré majú vplyv na produkciu a recepciu. Sú to takzvaní koproducenti, distributéri a inštancie ako literárna kritika, literárna veda, výučba, ktoré pôsobia na literárny život tak, že riadia výber čítaných kníh, postoje čitateľov k literatúre, očakávania atď., čím kanalizujú pôsobenie literatúry na spoločnosť. Vždy však musíme zohľadniť aj fakt, že komunikácia sa odohráva v rámci konkrétnych situácií, čo predstavuje pragmatický aspekt, ktorý H. Maturana opisuje takto: „Poznanie znamená byť schopný adekvátne operovať v individuálnej alebo sociálnej situácii.“ (Maturana, 1982, s. 76)⁶

V takýchto konkrétnych situáciách dochádza k prerozdeleniu skúseností medzi rolami aktérov, a to prostredníctvom literárnych diel. Vzťahy autora a čitateľa k svetu skúseností sa v literárnej vede bežne nazývajú horizont autora a horizont čitateľa. Recipient disponuje určitým štruktúrovaným poznaním, ktoré sa aktivuje procesom prijímania textu. Pri tomto procese zohráva dôležitú úlohu pamäť. V tomto zmysle sa môžu recipienti odvolávať na štruktúry poznania ako na referenčný rámec pre ich interpretácie. Recipient má k dispozícii „predpripravené interpretačné vzory“ (Schmidt, 1991, s. 309)⁷, ktoré sú vzhľadom na úkony, ako aj na situácie, v ktorých sa dejú, konvencionalizované a sociálne sankcionované.

Autor a čitateľ sa nachádzajú v rôznych horizontoch poznávania, takisto treba zohľadniť faktor, že sa v komunikácii nestretávajú, ich komunikácia je „rozťahnutá“, ide o tzv. asynchrónnu komunikáciu.

---

⁵ „komplexe Interaktionsstruktur“ (Schmidt, 1991, s. 88, preklad A. M.)

⁶ „Wissen heißt fähig sein, in einer individuellen oder sozialen Situation adäquat zu operieren.“ (Maturana, 1982, s. 76, preklad A. M.)

⁷ „vorgefertigte Deutungsmuster“ (Schmidt, 1991, s. 309, preklad A. M.)

V literárnej vede je stále aktuálna otázka, čím sa literárna komunikácia odlišuje od iných foriem komunikačného konania. Aj na špecifickosť LK možno aplikovať pojem ruského formalizmu, a síce pojem literaricita/literárnosť. Práve rozdiel medzi literárnym a neliterárnym textom spočíva, ako sa zdá, v špecifickosti danej komunikačnej praxe. Netreba zdôrazňovať, že to nie sú lingvistické kategórie, pomocou ktorých by sa dali poetické texty odlíšiť od nepoetických, literárnosť je v tomto zmysle vlastnosť textov, ktorú registrujú prijímatelia na základe svojich skúseností s poetickými textami. Otázka literárnosti súvisí s otázkou estetickej, pretože LK je súčasťou estetickej komunikácie. V rámci empirickej teórie literatúry sa však objavuje pragmatické riešenie tejto otázky, ktoré nehovorí o tom, že texty sú literárne alebo estetické, „ale že len komunikátom, ktoré účastníci komunikácie o nich alebo s ich pomocou konštruovali, je pripisovaný predikát »je estetický«“ (Schmidt, 1991, s. 108)⁸.

Táto teoretická koncepcia predstavuje pokus o deontologizáciu literárneho diela a súčasne predstavuje argument proti nemeckej hermeneutickej tradícii, ktorá vychádza z ontologického pojmu textu a z toho, že „recipienti to, čo vnímajú na komunikačnej báze [v texte A. M.], resp. to, čo pripisujú komunikačnej báze – a síce vždy v závislosti od ich predpokladových systémov a v rámci príslušnej komunikačnej situácie –, ponímajú ako *vlastnosť komunikačnej bázy*. V tomto zmysle sa bude hovoriť o vlastnostiach komunikačných báz len ako o *výsledkoch* konstitutívnych recepčných aktov [...]“ (Schmidt, 1991, s. 127)⁹.

Ako teda funguje LK? Prostredníctvom literatúry komunikujeme, literatúru hráme, inscenujeme sa do aktuálnych úloh ako aktéri v už spomínaných rolách. Táto „inscenácia“ sa realizuje ako sociálna interakcia, teda formou komunikácie. Samozrejme, nejde tu o jedinú definitívnu definíciu LK, ale práve táto definícia umožňuje zohľadniť skutočnosť, že v tejto súvislosti nepredpokladáme nejakú pôvodnú komunikačnú situáciu, ale fakt, že texty budú disponovať potenciálom iniciovať komunikáciu a prakticky nekonečný rad pôvodných komunikačných situácií.

LK, ako sa zdá, je relatívne zaujímavá kategória produkujúca a provokujúca

⁸ [...] daß nur den Kommunikaten, die Kommunikationsteilnehmer über ihnen bzw. mit ihrer Hilfe konstruieren, das Prädikat »ist ästhetisch« zugesprochen wird.“ (Schmidt, 1991, s. 108, preklad A. M.)

⁹ „Rezipienten das, was sie an der Kommunikatbasis wahrnehmen (bzw. wahrzunehmen glauben) bzw. einer Kommunikatbasis zuschreiben – und zwar immer in Abhängigkeit von ihrem Voraussetzungssystem und im Rahmen einer jeweiligen Kommunikationssituation – als *Kommunikatbaiseigenschaft* ansehen. In diesem Sinne wird im folgenden von Kommunikatbaiseigenschaften nur als von *Resultaten* konstitutiver Rezeptionshandlungen gesprochen [...]“ (Schmidt, 1991, s. 127, zvýraznenie Schmidt, preklad A. M.)

zmysluplné konceptualizácie. Možno teda položiť otázku, do akej miery je LK nie ako predmet výskumu, ale ako proces, ktorý sa dá systémovo opísať, relevantná pre literárnu vedu?

V prvom rade každý koncept odlišuje komunikáciu prostredníctvom fikčných textov od bežnej komunikácie. Výpovede v literárnom texte umožňujú hlavne imagináciu fikčného sveta. Ďalší aspekt LK je, že sa definuje primárne na pozadí estetických kritérií. Tieto aspekty nie sú však principiálne, teda exkluzívne. LK sa teda od iných komunikácií odlišuje, ale nie principiálne, v konšteláciách a možno komplexnosti týchto aspektov.

Z týchto pozorovaní vyplýva, že pre literárnu vedu budú zaujímavé hlavne závery pragmatiky, resp. súhra pragmatických a sémantických aspektov v procese tvorby komunikátov. Toto je súčasne najzávažnejší argument proti akémukoľvek modelovaniu literárnej sémantiky bez zohľadnenia komunikačných situácií. To znamená, že intencia nejakého prvého, pôvodného historického kontextu, nejakého situačného prototypu ako štandardu literárnovedného pozorovania LK znamená iba pokus o redukciu LK na ten-ktorý izolovaný element v jeho príčinnno-dôsledkovej esenciálnosti.

LK sa teda dá definovať ako komplexný nelineárny dynamický proces, ktorý má svoj kód a svoju pragmatiku. Proces konštituovania fikčných svetov v LK sa dá uchopiť len opisom pragmatických aspektov, resp. opisom komunikačných pravidiel.

Podľa dosiaľ existujúcich modelov LK je význam literárneho textu výsledkom inferenčných procesov, ktoré sú pre isté nedostatky (asynchrónnosť) omnoho neistejšie ako všedná komunikácia. Táto skutočnosť súvisí s napätím medzi tzv. konvenciou monovalencie a konvenciou polyvalencie. Konvencia monovalencie znamená, že autori píšu texty, ktorým je možno jednoznačne porozumieť.¹⁰ V prípade literárnych textov je to však iné. „Najdôležitejšia konzekvencia konania podľa estetickej konvencie [...] je zvyšovanie neistoty [...].“¹¹ (Schmidt, 1991, s. 117) V systéme estetickej komunikácie má preto konvencia polyvalencie dominantnú úlohu.

Túto neistotu sa literárna veda snažila prekonávať, resp. odbúravať používaním kategórie intencie autora. Akú úlohu teda v LK zohráva intencia autora? Akú úlohu zohráva kategória implicitného čitateľa (Iser, 1979)? Podľa Isera ide o predstavu autora a svojom čitateľovi, je to ideálny čitateľ. Ide o pojem, ktorý funguje v analógii k implicitnému autorovi.

Pokiaľ intencia autora znamená reálny mentálny stav autora v procese pí-

---

¹⁰ Porovnaj Schmidt, 1991, s. 132.

¹¹ „die wichtigste Konsequenz des Handelns nach der Ä(sthetik)-Konvention [...] in einer Erhöhung der Unsicherheit [...]“ (Schmidt, 1991, s. 117, preklad A. M.)

sania textu, nezohrávajú tieto otázky v podstate žiadnu úlohu. Uvedený stav autora je však, ako aj všetky ostatné mentálne stavy, nedostupný. Čo nás ale ako pozorovateľov LK môže zaujímať, je intencia autora ako konštruktéra implicitného (ideálneho) čitateľa.

A práve na tomto mieste sa môžeme pustiť do opisu špecifik LK v LDM. Známe paradigmatické zmeny 80. a 90. rokov 20. storočia, máme na mysli prienik pragmatiky, teórie systémov či iných teórií do literárnej vedy, takmer úplne obišli výskum LDM. Už niekoľko rokov však možno v nemecky hovoriacich krajinách sledovať pozvoľné vnikanie štrukturalistických, semiotických, ale aj systémovo-teoretických a konštruktivistických prístupov do výskumu LDM.

A práve teória systémov a v nej pertraktovaný Luhmannov model komunikácie, ako sme už uviedli, ponúkajú aj pre výskum LDM nástroje, ktoré môžu priniesť paradigmatickú zmenu aj pre výskum LDM, ale len za predpokladu, že sa to ešte stále neudialo.

Už niekoľko rokov praktizujú tento prístup známi nemeckí vedci, ako Hans-Heino Ewers (2000, 2012), Carsten Gansel (1995), Ernst Seibert (2008) a iní, ktorí sa súčasne pokúšajú nasmerovať systémovo-teoreticky motivovaný výskum LDM tak, aby príslušné nástroje tejto teórie v ich literárnovednej aplikácii neskĺzli do roviny síce zaujímavej, ale nerealizovateľnej metafory.

Systémovo-teoretický prístup je osnovaný na dvoch základných východiskách: LDM sa na jednej strane vníma ako sociálny systém, resp. ako systém konania, na druhej strane ako systém symbolov. Pod literatúrou ako systémom symbolov sa rozumie sústava pravidiel/propozícií, ktoré sú platné pre istý korpus textov. Je dostatočne známe, že texty disponujú nespočetným množstvom rôznych znakov, ktoré vnímame ako typické pre LDM, no tieto texty napriek tomu nepovažujeme za LDM. Okrem textových znakov musíme však zohľadňovať aj iné znaky, napríklad údaje o žánri, o vydavateľstve, layout, tlač atď. Vzhľadom na diferencovanosť súčasnej literatúry je, pochopiteľne, stále problematickejšie vnímať LDM ako druh textu.

Štruktúralna konceptualizácia systémovo-teoretického prístupu sa sústreďuje na otázku druhov, druhových vzorov a ich transformácií, vzniku nových druhov atď. Pri tomto výskumnom prístupe ide o objasnenie toho, ako sa systém LDM správa navonok, ako funguje vzhľadom na vonkajšie vplyvy ako súčasť sociálneho systému a ako sa pod týmto vplyvom LDM konštituuje v tomto kontexte ako systém symbolov.

Takéto myslenie v súvislostiach už tradične znamená súčasne vnímať tak štruktúru, ako aj funkciu systému LDM v systéme vždy o jednu úroveň vyššom, pokiaľ sa nedostaneme k systému spoločnosti vôbec. Systém spoločnosti predstavuje ako celkový systém súhrn komunikačných aktov, ktoré predstavujú špecifické emergenčné vzory, čím sa stávajú pozorovateľnými (rutiny, postupy

pri vedení rozhovorov, žánre atď.) Tieto systémy majú vnútornú štruktúru, sú štruktúrne determinované, a navonok sú diferencované. Prostredníctvom tohto prístupu sa dá LDM konceptualizovať ako čiastkový systém systému literatúry.

LDM sa primárne nedá určiť prostredníctvom znakov textov, ale skôr prostredníctvom jej adresnosti, vzťahu k recipientom a k sprostredkovacím inštanciam v sociálnom systéme, to znamená, že LDM vzniká takým spôsobom, že jej v sociálnom systéme literatúry pripisujeme isté vlastnosti. Tomu, kto literatúru vníma ako systém, pri jej opise spravidla záleží na opise mechanizmov a modalít konštituovania a fungovania tohto systému. Podľa Niklasa Luhmanna (1995) sa systémy konštituuju ako autoreferenčné uzavreté systémy prostredníctvom komunikácie. To, ako sa literárny systém vyvíja, závisí od toho, aké komunikačné procesy v ňom prebiehajú. Keďže tieto komunikačné procesy môžu byť skutočne rôzne, potrebujeme pre oblasť LDM zmysluplnú konceptualizáciu, ako ju navrhuje Hans Heino Ewers. Komunikáciu v literatúre pre deti a mládež vníma Ewers ako osobitný prípad LK (Ewers, 2012, s. 29).

Ak by sme chceli definovať komunikáciu v LDM, nestačí vychádzať z jedného kritéria, a to z odkazov sprostredkovaných v tejto komunikácii deťom a mládeži ako adresátom týchto odkazov. O komunikácii v LDM sa dá hovoriť vtedy, keď v prípade odkazov v nej recipovaných ide skutočne o odkazy adresované deťom a mládeži. Inými slovami, deti a mládež sú len vtedy komunikatívni aktéri v komunikácii v LDM, keď fungujú ako adresáti literárnych obsahov.

Preto Ewers navrhuje terminologické vyčlenenie:

„Je preto zmysluplné terminologicky odlišovať **komunikáciu v LDM** od všetkých ostatných **literárnych komunikácií detí a mládeže**.“¹² (Ewers, 2012, s. 31) Týmto rozumieme všetky literárne komunikácie, na ktorých sa deti a mládež ako adresáti literárnych odkazov podieľajú. Okrem toho môže v komunikácii LDM aj dospelý vystupovať ako prijímateľ literárnych odkazov buď ako implicitný spolučitateľ, alebo aj ako vlastný adresát. V tomto prípade však musíme LDM vnímať ako viacnásobne adresovanú literatúru, ktorá sa v ostatnom čase označuje „literatúra pre každý vek“¹³.

Ewers (2012) hovorí o rozličných vzoroch priebehu komunikácie v LDM, ktoré sa dajú definovať prostredníctvom špecifických úloh komunikačných ak-

---

¹² „Es ist deshalb sinnvoll, die **kinder- und jugendliterarische Kommunikation** von der Gesamtheit der **literarischen Kommunikationen der Kinder und Jugendlichen** terminologisch abzugrenzen.“ (preklad A. M., zvýraznenie H.-H. Ewers)

¹³ V teoretických prácach v nemecky hovoriacich krajinách (Ewers, 2012, Seibert, 2008 a i.) sa používajú pojmy All-Age-Literatur, resp. all-ages-Lektüre. Fenomén viacnásobnej adresovanosti bol v posledných rokoch predmetom viacerých štúdií (Ewers, 2011; Glasenapp, 2011; Kölzer, 2004; Blume, 2005; Blümer, 2009).

térov v komunikačných kontextoch literárneho systému. V rámci komunikácie v LDM je v spektre funkcií podstatná funkcia sprostredkovateľa. Ak chceme hovoriť o rôznych vzoroch priebehu komunikácie v LDM, ktoré sa definujú na základe príslušných úloh aktérov v systéme LK, musíme stanoviť vo vnútri poľa napätie tejto komunikácie, napätie vyplývajúce z úlohy sprostredkovateľa.

Rozhodujúce je to, akým spôsobom sa sprostredkujú obsahy. Ewers (2012) označuje LDM ako sprostredkovateľskú literatúru, v ktorej sprostredkovanie predstavuje komunikačnú funkciu a sprostredkovateľ je komunikačný aktér. Sprostredkovateľ v prvom rade odovzdáva ďalej literárne odkazy. Literárny sprostredkovateľ vytvára most medzi dvoma pólmi: medzi literárnou ponukou na jednej strane a literárnymi záujmami čitateľov na strane druhej.

Sprostredkovateľ predstavuje riadiaci inštrument, ktorý ako delegát odkazov v LDM zasahuje do LK, túto takým spôsobom reguluje. Postuluje kritériá, ktoré literárnu komunikáciu kanalizujú tým, že zohľadňujú jednak predpokladané alebo skutočné záujmy adresátov, jednak nároky, ktoré sa spájajú s literárnymi ponukami. Ewers (2012, s. 38 – 39) rozlišuje dva typy sprostredkovateľa – neutrálneho sprostredkovateľa a určujúceho, zasahujúceho, tvorivého sprostredkovateľa –, pričom medzi oboma typmi existujú viaceré medzistupne. Okrem toho je zmysluplné rozlišovať profesionálneho a neprofesionálneho sprostredkovateľa. Keďže rola sprostredkovateľa v komunikácii v LDM má väčšiu váhu ako v ostatnej LK, podieľa sa aj sprostredkovateľ na „špecificosti“ tohto druhu LK, z tohto dôvodu by mala byť uvedená rola vo výskume LDM aj patrične zohľadňovaná¹⁴.

Zmysel Ewersových prác (Ewers, 2000, 2012) spočíva okrem iného v tom, že chce ukázať, aký komplexný je predmet výskumu LDM a aké problematické je napr. navrhnuť dejiny LDM. Ewers pozoruje dve markantné línie v dejinách LDM, 1. dejiny čítania detí a mládeže a 2. dejiny literatúry pre deti a mládež (texty, ktoré dospelí považovali za odporúčania hodné a pre deti a mládež prínosné).

Je zaujímavé sledovať, ako sa výskum LDM vždy utvrdzoval v svojej identite, resp. akým spôsobom vplýva vnútorná rozdielencovanosť literárnej vedy na výskum LDM, to znamená, ako presne vyzerá odborná diskusia v rámci výskumu LDM¹⁵ so všetkými inými subsystémami literárnej vedy.

V súlade s výzvami teórie systémov si kladieme otázku, do akej miery sa odborné diskurzy príbuzných disciplín inovatívnym spôsobom dotýkajú výsku-

---

¹⁴ V jednej zo základných prác k problematike empirickej literárnej vedy (Barsch – Rusch – Viehoff, 1994) sa venuje Petra Wieler práve sprostredkovateľskej funkcii matky v sociálnom kontexte rodiny.

¹⁵ Porovnaj Mikulášová – Mikuláš, 2011.

mu LDM. Nemožno prehliadnúť pokus uchopiť literatúru v širších súvislostiach a tento úmysel konceptualizovať vo výskume systému konania a symbolov LDM. Prepojenie týchto dvoch pólov je výzvou pre literárnu vedu, ktorá sa odvoláva na teóriu systémov vôbec. Preto dochádza práve v tomto poli napätia – predovšetkým vzhľadom na zmeny, proklamované explicitne na začiatku 70. rokov 20. storočia a uskutočňujúce sa v ostatných dvoch desaťročiach skôr pozvoľna k neistotám vo výskume LDM.

ZÁVER

Zásluhou konceptu literatúry ako systému konania sa výskum literatúry otvoril celej škále komponentov LK; v prípade systému symbolov sa výskum koncentruje na pravidlá, ktoré platia pre text ako systém, pre systémovú textuálnosť. V prípade systému symbolov ide primárne o tradičné štruktúralno-semiotické prístupy. Ak literatúru vnímame ako systém symbolov, potom sa treba pýtať, aký dosah môžu mať zmeny v rámci istého druhu na nadradený žánrový systém platný v rámci LDM a pokúšať sa zistiť, akým spôsobom tento nadradený systém vplýva na tvorbu nových druhov. Záujem sa v tejto súvislosti koncentruje na znaky textov, ktoré tvoria základ na existenciu subsystému LDM.

Môžeme sa pokúsiť vysvetliť, do akej miery sa LDM ako systém konania odlišuje vzhľadom na úlohy aktérov od nadradeného systému literatúry. Aj tu diferencujeme literárne konanie (napr. produkciu literárnych textov) od metaliterárneho konania, teda konania vzťahujúceho sa sekundárne na literatúru, konania späté s literatúrou (literárna kritika, sprostredkovanie a vyučovanie literatúry atď.).

So zreteľom na súčasný stav riešenia danej problematiky stále nemožno predložiť žiadne platné inštrumentárium, ktoré by umožňovalo nazrieť do dynamiky literárnej realizácie literárneho a metaliterárneho konania na úrovni textov. Prepojenie oboch pólov, systému konania a systému symbolov, je naďalej problematické a neisté.

Literatúra

- BARSCH, A. – RUSCH, G. – VIEHOFF, R.: *Empirische Literaturwissenschaft in der Diskussion*. Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1994.
- BLUME, S.: *Texte ohne Grenzen für Leser jeden Alters. Zur Neustrukturierung des Jugendliteraturbegriffs in der literarischen Postmoderne*. Freiburg : Rombach, 2005.
- BLÜMER, A.: Das Konzept Crossover – eine Differenzierung gegenüber Mehr-

- fachadressiertheit und Doppelsinnigkeit. In: *Kinder- und Jugendliteraturforschung* 2008/2009 [Jahrbuch]. Frankfurt am Main a i. : Peter Lang, 2009, s. 105-114.
- BOGDAL, K.-M.: Akteure literarischer Kommunikation. In Fohrmann, J. – Müller, H. (ed.): *Literaturwissenschaft*. München : Fink, 1975, s. 273-296.
- EWERS, H.-H.: Von der Zielgruppen- zur All-Age-Literatur. Kinder- und Jugendliteratur im Sog der Crossover-Vermarktung. In: Haug, Ch. – Vogel, A. (ed.): *Quo vadis, Kinderbuch? Gegenwart und Zukunft der Literatur für junge Leser*. Wiesbaden : Harrasowitz, 2011, s. 13-22.
- EWERS, H.-H.: *Literatur für Kinder und Jugendliche. Eine Einführung in Grundbegriffe der Kinder- und Jugendliteraturforschung*. 2. prepracované a aktualizované vydanie. Paderborn : Wilhelm Fink, 2012 (1. vydanie 2000).
- ISER, W.: *Der implizite Leser*. München : UTB, 1979.
- GANSEL, C.: Systemtheorie und Kinder- und Jugendliteraturforschung. In *Kinder- und Jugendliteraturforschung* 1994/1995 [Jahrbuch]. Stuttgart – Weimar : Metzler, 1995 , s. 25-42.
- GLASENAPP, G.: Grenzüberschreitungen. Kinderliteratur und ihre erwachsenen Leser. In Haug, Ch. – Vogel, A. (ed.): *Quo vadis, Kinderbuch? Gegenwart und Zukunft der Literatur für junge Leser*. Wiesbaden : Harrasowitz, 2011, s. 37-51.
- KLAUSNITZER, R.: Was ist literarische Kommunikation? In Klausnitzer, R.: *Literaturwissenschaft. Begriffe – Verfahren – Arbeitstechniken*. Berlin, New York : de Gruyter, 2004, s. 168-195.
- KÖLZER, CH.: Warum Erwachsene ‘Jugendbücher’ lesen dürfen – und andersherum! Dual address in Philip Pullmans Fantasy-Trilogie His Dark Materials. In Bonacker, M. (ed.): *Peter Pans Kinder. Doppelte Adressiertheit in phantastischen Texten*. Tagungsband zum Wissenschaftlichen Symposium 16. Bis 18. Mai 2003. Trier 2004.
- LÖFFLER, S.: Das All-Age-Phänomen. In den Bestsellerlisten dominieren Jugendbücher, die Grenzen zur Erwachsenenliteratur verschwimmen. Die Verkindlichung der Gesellschaft – Ein Essay. In *Börsenblatt*, 2009, č. 11, s. 32-34.
- LUHMANN, N.: Was ist Kommunikation? In Luhmann, N.: *Soziologische Aufklärung 6. Die Soziologie und der Mensch*. Opladen : Westdeutscher Verlag, 1995, s. 113-124.
- LUHMANN, N.: *Einführung in die Systemtheorie*. Vydal Dirk Baecker. Heidelberg : Carl-Auer-Systeme-Verlag, 2001.
- LUHMANN, N.: Literatur als Kommunikation. In Luhmann, N.: *Schriften zu Kunst und Literatur*. Vydal Niels Werber. Frankfurt am Main : Suhrkamp, 2008, s. 372-388.
- MATURANA, H.: *Erkennen: Die Organisation und Verkörperung von Wirklichkeit. Ausgewählte Arbeiten zur biologischen Epistemologie*. Braunschweig – Wiesbaden : Vieweg, 1982.
- MIKULÁŠ, R.: Vom Strukturalismus zur Systemik. Konzeptualisierungen der litera-

- rischen Kommunikation. In Mikuláš, R. – Moser, S. – Wozonig, K. (ed.): *Die Kunst der Systemik*. Wien : LIT Verlag, 2012, s. 131-173.
- MIKULÁŠOVÁ, A. – MIKULÁŠ, R.: *Diskurse der Kinder- und Jugendliteraturforschung*. Nümbrecht : Kirsch Verlag, 2011.
- SEIBERT, E.: *Themen, Stoffe und Motive in der Literatur für Kinder- und Jugendliche*. Wien : UTB, 2008.
- SCHMIDT, S. J.: *Grundriß der Empirischen Literaturwissenschaft*. Frankfurt am Main : SUHRKAMP, 1991.
- WIELER, P.: Kommunikation über Kinderliteratur im sozialen Kontext der Familie. Wie Mütter ihren Kindern ein Bilderbuch vorlesen. In Barsch, A. – Rusch, G. – Viehoff, R. (ed.): *Empirische Literaturwissenschaft in der Diskussion*. Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1994.
- WERBER, N.: *Literatur als System. Zur Ausdifferenzierung literarischer Kommunikation*. Opladen : Westdeutscher Verlag, 1992.

Andrea Mikulášová
Katedra nemeckého jazyka a literatúry
Ústav filologických štúdií
Pedagogická fakulta UK v Bratislave
Račianska 59, 813 34 Bratislava
andrea.mikulasova@fedu.uniba.sk